

DIRECTORAAT-GENERAAL INTERN BELEID

**BELEIDSONDERSTEUNENDE AFDELING B:
STRUCTUURBELEID EN COHESIE**

CULTUUR EN ONDERWIJS

EUROPEES HISTORISCH GEHEUGEN: BELEID, UITDAGINGEN EN VOORUITZICHTEN

NOTA

Inhoud

Deze nota tracht enkele bespiegelingen te formuleren over de uitdagingen, het huidige beleid en de mogelijke vooruitzichten op het vlak van "historisch geheugen" in een Europese context. Gezien de complexe aard van collectieve herinneringen in het algemeen en van het gedeelde Europese historische geheugen in het bijzonder, en met name de vatbaarheid ervan voor politieke instrumentalisatie, wordt er gepleit voor de ontwikkeling van een cruciale "cultuur van herdenking". Een dergelijke cultuur vergt grotere inspanningen van nationale staten om zich op onbevooroordeelde wijze met hun respectieve verleden te verzoenen en tegelijkertijd gemeenschappelijke Europese waarden en beginselen te omarmen. In dat opzicht wordt benadrukt dat het onderwijs een doorslaggevende rol speelt in de ontwikkeling van een geïnformeerd historisch bewustzijn dat de basis vormt voor een overtuigende aanpak van niet alleen het verleden, maar ook het heden en de toekomst van Europa.

Dit document is aangevraagd door de Commissie cultuur en onderwijs van het Europees Parlement.

AUTEURS

Markus J. Prutsch
Europees Parlement
Beleidsondersteunende Afdeling B: Structuur- en Cohesiebeleid
B-1047 Brussel
E-mail: poldep-cohesion@europarl.europa.eu

REDACTIONELE ONDERSTEUNING

Lyna Pärt

TAALVERSIES

Origineel: EN.
Vertalingen: BG, CS, DA, DE, EL, EN, ES, ET, FI, FR, HU, IT, LT, LV, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, SV.

OVER DE UITGEVER

Om contact op te nemen met de beleidsondersteunende afdeling B of om u aan te melden voor de maandelijkse nieuwsbrief gelieve te schrijven naar:
poldep-cohesion@europarl.europa.eu

Manuscript voltooid september 2013.
© Europese Unie, 2013

Dit document is op internet beschikbaar op:
<http://www.europarl.europa.eu/studies>

BEPERKTE AANSPRAKELIJKHEID

De meningen die in dit document worden geuit, vallen uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de auteur en geven niet noodzakelijkerwijs het officiële standpunt van het Europees Parlement weer.

Nadruk en vertaling met bronvermelding voor niet-commerciële doeleinden toegestaan, mits de uitgever daarvan vooraf op de hoogte wordt gesteld en een exemplaar krijgt toegestuurd.

SAMENVATTING

In deze nota worden enkele kritische kanttekeningen gemaakt bij de uitdagingen, het huidige beleid en de mogelijke vooruitzichten op het vlak van "historisch geheugen" in een Europese context, al is het niet de bedoeling om de kwestie tot in detail te analyseren. De tekst bestaat uit de volgende onderdelen:

- 1) een inleiding, waarin kort de kenmerken en complexe implicaties van de concepten "historisch geheugen" en "herdenking" worden uiteengezet;
- 2) een overzicht van de bijzondere uitdagingen waarmee de ontwikkeling van een soort pan-Europees historisch geheugen gepaard gaat en een beschrijving van de huidige praktijken in de Europese Unie;
- 3) een analyse van de manier waarop het toekomstige beleid inzake het Europees historisch geheugen kan worden ontwikkeld, rekening houdend met de huidige tekortkomingen en met bijzondere aandacht voor onderwijsmaatregelen; en
- 4) een aantal slotaanbevelingen.

1. Inleiding: historisch geheugen en herdenking - een complex gegeven

In wetenschappelijke literatuur wordt "historisch geheugen" alom beschouwd als een specifieke vorm van collectief geheugen en moet het als dusdanig worden onderscheiden van individuele herinneringen aan het verleden. Aangezien het historisch geheugen het verleden helpt vatten en ordenen, staat het in de eerste plaats ten dienste van gemeenschapsopbouw, met name in het licht van de snelle maatschappelijke, politieke, economische en culturele veranderingen. Hoewel het historisch geheugen kenmerkend op het verleden is gericht en tot een collectief standpunt en een gevoel van samenhang leidt, blijkt het concept moeilijk te definiëren en brengt het een aantal uitdagingen met zich. Heel belangrijk hierbij is dat het historisch geheugen niet per definitie een bespiegeling over "historische werkelijkheden" betreft, maar dat het daarentegen een zekere mate van subjectiviteit in zich draagt. Hoe het verleden wordt herdacht, is immers een keuze die gebaseerd is op waardeoordelen. Bijgevolg kan het historisch geheugen mogelijk een functionele rol spelen, waardoor het niet alleen blootstaat aan de politiek van het geheugen, maar ook het risico loopt een instrument te worden voor een opzettelijke verkeerde interpretatie of vervalsing van de geschiedenis.

2. Europese historische herdenking: uitdagingen en huidige praktijken

In het verleden heeft het collectief historisch geheugen zich altijd in nauwe samenhang met individuele processen van staats- en natieopbouw ontwikkeld. Hierbij zijn drie elementen kenmerkend gebleken:

- I) er bestaat een grotendeels positieve wisselwerking tussen historisch geheugen en natieopbouw omdat bepaalde momenten in het verleden van een natie als positieve mijlpalen kunnen worden beschouwd of, minder vaak, omdat negatieve of zelfs traumatische ervaringen in het verleden dienstdoen als tegenbeeld van of rechtvaardiging voor het heden;
- II) het historisch geheugen is eerder op specifieke gebeurtenissen in het verleden dan op "geschiedenis" an sich gericht, zodat enerzijds historische ontwikkelingen beter toegankelijk kunnen worden gemaakt voor een breder publiek en anderzijds het complexe karakter van nationale geschiedenissen tot de essentie kan worden teruggebracht en kan worden vereenvoudigd;
- III) bij momenten tilt het historisch geheugen de nationale geschiedenis op een hoger plan en hult het deze in mythen, zodat het verleden van een natie haast heilig wordt.

Zelfs op nationaal niveau is de opbouw van historisch geheugen echter geen eenvoudige taak, gezien de veelvuldige culturele, sociale of opvoedkundige tegenstellingen die vaak

enkel door de taal van "één natie (staat)" worden overkoepeld. In een supranationale context is de perceptie van het verleden uiteraard des te uiteenloper en nemen de problemen om een collectief geheugen te ontwikkelen of zelfs maar gemeenschappelijke historische mijlpalen te definiëren in veelvoud toe.

Het Europees beleid stelt echter alles in het werk om een "Europees historisch geheugen" te ontwikkelen teneinde het Europees project enige legitimiteit te verschaffen en de Europese identiteit te voeden. Hoewel de Europese "erfenis" in de brede zin van het woord tot voor kort werd vormgegeven door traditionele referentiepunten, zoals de Tweede Wereldoorlog als katalysator voor de Europese integratie en de successen van Europese integratie als dusdanig, is er de voorbije jaren een nieuwe en meer concrete benadering opgedoken waarbij de herinnering aan de totalitaire regimes van de 20^e eeuw, met name het nazisme en stalinisme, centraal wordt gesteld. De initiatieven die sinds de jaren 1990 in het bijzonder door het Europees Parlement zijn genomen om het bewustzijn over de Holocaust en, sinds de uitbreiding van de EU naar het oosten, over de stalinistische misdaden te vergroten, worden voortgezet in de inspanningen om de geschiedenis levend te houden van met name het in 2006 gelanceerde programma "Europa voor de Burger"-programma. Ook in de lopende onderhandelingen over een nieuw Europa voor de Burger-programma voor 2014-2020 blijft de nadruk van de Europese historische herinnering liggen op het totalitarisme, wat duidelijk blijkt uit de aanzienlijke toename van financiële middelen voor acties op dit domein.

3. Ontwikkeling van toekomstig beleid inzake het Europees historisch geheugen

Bij nader inzien blijkt het op het eerste gezicht samenhangende EU-beleid inzake het historisch geheugen toch niet zo onbetwist te zijn. Integendeel, er bestaat nog steeds een tastbare concurrentie tussen twee, althans deels concurrerende, geheugenkaders: enerzijds het "unieke karakter van de Holocaust" dat de West-Europese naoorlogse cultuur heeft vormgegeven en anderzijds de kijk op "nazisme en stalinisme als even kwaadaardige tegenhangers", die inspeelt op de behoeften van Oost-Europese naties om zich met hun respectieve communistische verleden te verzoenen. Deze verschillen herinneren eraan hoe moeilijk het is om uiteenlopende interpretaties van het verleden niet alleen doorheen het politieke spectrum maar ook tussen verschillende lidstaten dichterbij elkaar te brengen.

Tegelijkertijd is de concentratie van Europese inspanningen op de Holocaust en op het nazisme en het stalinisme met het oog op een transnationale historische herinnering in twee opzichten problematisch. Ten eerste voedt een dergelijke benadering een ongenueanceerd zwart-witbeeld van de geschiedenis dat het "donkere verleden" van Europa tot logisch alternatief voor zijn "rooskleurige heden" maakt. Een dergelijke teleologische en tegelijkertijd simplistische voorstelling doet niet alleen het rijke en complexe karakter van de Europese geschiedenis onrecht aan en veronachtzaamt andere cruciale gebeurtenissen zoals het kolonialisme, maar staat ook een beter en dieper begrip van het Europese integratieproces in de weg. Ten tweede nemen pogingen om de stereotypen en de heilige koeien van de eigen nationale geschiedenis kritisch onder de loep te nemen af wanneer de historische geschiedenis wordt herleid tot het nazisme en het stalinisme.

Bijgevolg wordt er eerder gepleit voor een kritische "Europese cultuur van herdenking" dan voor een opgedrongen individuele "herdenkingscultuur" met genormaliseerde standpunten over en referentiepunten van Europa's verleden. Hiervoor moet op nationaal niveau het verleden op kritische wijze worden "herwerkt" op basis van gemeenschappelijke Europese waarden en beginselen. De belangrijkste vereisten voor de beoogde "cultuur van herdenking" zijn:

- een benadering van Europa's verleden die gebaseerd is op de belangrijkste Europese waarden, zoals humanisme, verdraagzaamheid en democratie;

- de ontwikkeling van een open cultuur van discussie die leidt tot wederzijds begrip en verzoening binnen en tussen Europese naties;
- de verwerking van onaangename bladzijden in nationale geschiedenissen;
- een oordeelsvorming over het verleden die uitsluitend berust op een analyse van historische feiten en de verwerping van de notie "historische waarheid"; en
- de erkenning van de mogelijke risico's van wetgeving op basis van een specifiek standpunt over of specifieke herinnering aan het verleden.

Een dergelijke benadering lijkt de grote verscheidenheid aan bestaande historische geheugens in Europa recht te doen, terwijl ze daarnaast een stimulans is om deze geheugens door een gedeelde transnationale bril te bekijken.

Een bijzonder belangrijke rol in de ontwikkeling van deze "cultuur van herdenking" is weggelegd voor het onderwijsbeleid in Europa dat:

- bewustzijn voor Europese diversiteit in het verleden én het heden moet stimuleren;
- leerkrachten en leerlingen de middelen moet aanreiken om de geschiedenis van hun eigen land objectief en in een bredere (trans-)Europese context te bekijken; en
- bijgevolg jonge Europeanen moet aansporen om zich actief te mengen in de discussie over geschiedenis en om bij te dragen tot een geïnformeerd historisch geheugen.

Daartoe moet prioriteit worden gegeven aan:

- I) de aanpassing van de huidige leerplannen en didactische inzichten door de aandacht te verschuiven van een nationale naar een Europese en internationale benadering van geschiedenis en door jonge Europeanen in staat te stellen een zelfkritisch historisch bewustzijn te ontwikkelen door middel van open en discursieve onderwijsmethoden; en
- II) de organisatie van op maat gemaakte opleidingen voor (geschiedenis)leerkrachten die met deze behoeften stroken.

Hoewel de Europese Unie het verleden van de lidstaten niet kan "bewerken", verkeert ze wel in de positie om de nationale inspanningen in dit opzicht actief te bevorderen en te ondersteunen. Daartoe kan de Europese Unie niet alleen gebruikmaken van "zachte kracht" om lidstaten tot actie aan te manen, maar zou ze ook moeten terugvallen op bestaande Europese programma's. Deze omvatten onder andere het programma "Europa voor de Burger", waarbinnen multinationale geschiedenis- en herinneringsprojecten kunnen worden gefinancierd, en het Erasmusprogramma, dat ondersteuning biedt aan grensoverschrijdende uitwisselingsprogramma's en studiebezoeken voor zowel studenten als onderwijspersoneel. Bovendien kan er ook niets worden ingebracht tegen een uitbreiding van deze programma's in de toekomst of een eventuele aanvulling ervan met andere Europese acties.

4. Aanbevelingen en conclusies

De bevindingen van deze nota zijn samengevat in zeven concrete suggesties:

- 1) erkenning van historisch geheugen als een moeilijk te definiëren concept;
- 2) bewustmaking rond de moeilijkheden om een trans-Europees historisch geheugen te creëren;
- 3) erkenning van de verwezenlijkingen van de EU op het vlak van bewustmaking rond het verleden;
- 4) beschouwing van tekortkomingen van het huidige EU-beleid inzake historisch geheugen;
- 5) ontwikkeling van een Europese "cultuur van herdenking";
- 6) erkenning van de centrale rol voor het onderwijs; en
- 7) aanwending van Europese middelen om nationaal beleid te ondersteunen.